

EN FORSVUNDEN VALPLADS

AF

J. V. Christensen.

Der er et Sted i Danmarks Middelalder en Begivenhed, der for den, som en Gang har faaet sin Opmærksomhed fæstet ved den, har en egen Evne til at vende tilbage i Tanken. Den er af dramatisk Højspænding, dens Omrids er taageslørede, dens Eftervirkninger uklart belyste. Den nævnes kun med faa Linier i de samtidige sparsomme Optegnelser, den senere Forskning bevæger sig usikkert om dens Enkeltheder.

Kun *Datoen* staar fast: den 14. Juni 1259, og Begivenheden nævnes i Historien som „Slaget ved Næstved“. Slagets Mandefald maa have været enormt; men Tallene er usikre og svinger mellem „10,000 faldne sjællandske Bønder“ og „1800 Kongsmænd og Bønder“.

Under mit Arbejde med de sjællandske Landsbyers ældre Historie har jeg Gang paa Gang kredset om denne Begivenhed uden at kunne finde sikkert Fodfæste. Det overdaadige Tal — 10,000 faldne Bønder — bevægede stadig min Fantasi. Det var kommet til mig allerede, da jeg var Dreng, gennem Flamands populære Fortællinger om Danmarks ældre Historie. Senere rejste der sig naturligvis Tvivl om

det uhyre Tal. Men under mit Arbejde med Sagen i disse Aar kom det til at staa mig klart, at selve *Tallets* Opstaaen og Bevarelse maatte være Udtryk for, hvilken uhyre Folkerædsel der havde staaet om denne Tildragelse. Gang paa Gang traadte Begivenheden i Forgrunden, forøvrigt første Gang, da man ud af Jorden mellem Skanderborg og Skanderup Kirke gravede de haandgribelige og barske Minder om Slaget, i hvilket *Niels Ebbesen* faldt, og man derved fik bekræftet, at den jydske Folkehelt var faldet i Spidsen for en Hær af unge jydske Bønderkarle (Knokler og Kranier fortalte dette); anden Gang og endnu stærkere trængte Sagen sig paa, da man for faa Aar siden udgravede den med Niels Ebbesens Tid næsten samtidige Fællesgrav paa Valpladsen ved Visby paa Gotland, hvor væbnet gotlandsk Almue faldt i haabløs Kamp mod Danekongens jærnkledte Skarer.

Hvorfor havde Valpladsen ved Næstved aldrig givet et Tegn? Og *hvor* havde Slaget staaet? Hvilken Virkning havde det øvet i de sjællandske Landsbyer, naar Tusinder af Mænd med deres Liv havde maattet betale for deres Trofasthed mod Landets omstridte Konge?

Men Historien er faamælt. Lejlighedsvis stødte jeg gennem mine Undersøgelser paa uforklarlige Fænomener: Landsbyer, der i en Tid, om hvilken der ikke nævnes Aarstal, var bleven øde; d. v. s., at Gaardenes Beboere var bortdøde, hvorefter Jorden var blevet samlet under Storgaarde. Var der Mulighed for at søge tilbage til det blodige Slag som en af Aarsagerne? Spørgsmaalet fik intet Svar.

Selve Tidsafsnittet ligger jo i andre Henseender

ganske godt belyst. Den nyere Forskning med dens Sans for det, man med et moderne Udtryk kan kalde de *indrepolitiske* Fænomener, opridsede med stor Tydelighed den almene Historie. Under den tredje og sidste af Valdemar Sejrs Sønner, der blev Konger, Christoffer den Første, var Brydningerne mellem Datidens stærkeste politiske Faktorer, Kongemagt og Bispemagt, dybtgaaende og voldsomme. Christoffer den Første og hans Mænd synes at have været beslutsomme, men ikke konsekvente i deres Beslutsomhed. Og mellem Hovedlinierne i de politiske Kampe krydser sig andre Linier, der viser, at Tilfældigheder har paavirket Begivenhedernes Udvikling. Men Hovedlinien ligger klart nok, og den fortæller os, at i den politiske Kamp stod Sjællands Bønder og Øens Stormænd, om end ikke udelt, Side om Side med Kongemagten, medens Bisperne (Erkebisp Jakob Erlandsen i Lund og Bisp Peder Bang i Roskilde) med deres Tilhør, kæmpede for de nye gejstlige Krav og i denne Kamp ikke tog i Betænkning at tilkalde som Hjælpere baade deres Vasaller og fremmede Fyrster. Det udviklede sig til aaben Krig, og den har til vore Dage bevaret sit Navn efter Tidens mest udprægede Krigsskikkelse, Fyrst Jaromar af Rygen („Jærmer-Fejden“).

Den 29de Maj 1259 døde Christoffer den Første; hans Hustru, Dronning Margrethe Sambiria („Sprænghest“), støttet af Kongens hidtidige Førsteminister, Kansleren Bisp Niels af Viborg, overtog Landestyret i en Tid, da Sjælland hærgedes af Rygerfyrstens Skarer.

Under den Forvirring, der er en Følge af Kongens Død, udvikler Begivenhederne sig til det dramatiske Højdepunkt, som *Slaget ved Næstved* beteg-

Hvilende Statue af Margrethe Sprænghest.
Fra hendes Gravmæle i Doberan, Meklenborg.
(Efter Ellen Jørgensen: Danske Dronninger.)

ner. Slaget staar paa den hellige Basilius' Dag (14. Juni 1259).

Men *hvor* ved Næstved?

Man er paa Forhaand tilbøjelig til at ville søge Valpladsen et eller andet Sted i det bakkede Terræn umiddelbart nær ved Næstved. Stedlige Forskere nævner ogsaa i Forbigaaende en Lokalitet, betegnet „Husvolden“ ved Næstved, som Stedet, hvor Kampen muligvis har staaet. Men intet positivt foreligger. Andre Skildrere (som Will. Christensen i Daniel Bruun: „Danmark“) nævner, at den fjendtlige Hær gik i Land ved Karrebæksminde og altsaa er trængt op langs Karrebæksminde Fjord og Susaaens Vestside. Terrænet her deles af Saltø Aa, der S. for Borrenakke (eller nu

Kort over Egnen ved Borrenakke Skov.

Skraverup) Skov falder ud i Karrebæksminde Fjord. Aaen er omgivet af Engdrag foran Skoven, og den eneste Vejpassage over den er den saakaldte „Nybro“ paa Vejen mellem Næstved og Karrebæksminde; paa samme Sted gaar Vejforbindelse mod Skælskør. Borrenakke eller Borgnakke Skov er den Del af den store Saltø Skov, der strækker sig ca. 3 Km. mod Nord. Omraadet har paa Begivenhedernes Tid været delt under to Indflydelser, idet Gaardene Solte (Saltø) og Ydernæs (ved Karrebæksminde Fjord) var Kronens, medens Fodbygaard var Bispegods. For et Par Aar siden kom jeg i en Samtale med en Mand, hvis Slægt stammer fra disse Egne (dav. Landbrugslærer Chr. Mogensen, Kærehave Landbrugsskole) til at tale om disse Ting, og der mødte jeg første Gang en *stedlig* Udtalelse, der syntes at kunne stedfæste det store middelalderlige Blødbad til et Omraade, der ganske vist ligger „ved Næstved“, men dog ikke i Byens umiddelbare Nærhed, idet der er ca. 6 Km. fra Næstved til Borgnakke. Min Hjemmelsmand fortalte, at gamle Folk altid sagde „Buernakke“ — „de mange Bønder, der blev dræbt paa Flugten var slaaet ned bagfra, i *Nakken*“ (Buer skulde altsaa betyde Bønder). Endvidere: „Højene i Skoven er efter Sigende opkastet over de faldne Bønder“. „Ved Anlægget af eller ved en Ombygning af Vejen skal en af Højene være bleven gennemgravet, og der blev fundet talrige Skeletter.“

Alt dette giver i sig selv ingen reel Forklaring: „Buer“ er ganske vist den plattyske Betegnelse for Bønder; men hvorledes skulde en plattysk Betegnelse finde Hjemmel i sjællandsk Folkemaal? Højene, som findes i Omraadet, er ganske tydeligt Oldtidshøje. En

af disse er rigtigt nok gennemgravet; men Begrebet „talrige Skeletter“ kan være meget elastisk. Men selve den Omstændighed, at Folkemeningen har „Slaget ved Næstved“ i Forbindelse med *denne Plads*, maa der lægges megen Vægt paa. Uklarheden med Hensyn til Biomstændighederne siger intet i denne Henseende.

Uafhængigt af denne Beretning fremkom der Aaret efter (1932) i den af Højskolelærer Anders Uhrskov udgivne Bog „Danske Sagn“, tildels indsamlede gennem Henvendelser til Højskolernes Elever, en Beretning (af Hedevig Jensen, Bistrup, Fodby Sogn), der lyder saaledes: „Det var ved Sandbakkerne ved Næstved, at Slaget mellem Dronning Margrethe og Fyrst Jaromar stod, og alle de Bønder, der faldt i dette Slag, *blev ført ud og begravet i Borrenakke Skov*, og man ser endnu de store Høje, hvori de skal ligge begravet“.

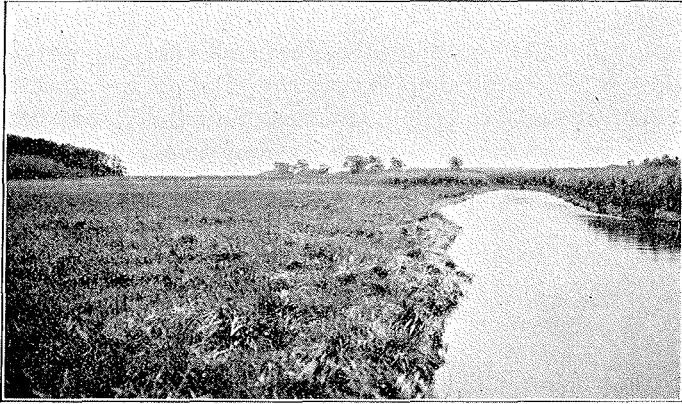
En Transport over en Strækning paa 6 Km. af Tusinder af Faldne er selvfølgelig en Umulighed, og Opmærksomheden fæster sig derfor kun ved selve den Omstændighed, at atter her er *Borrenakke Skov* det stærkest stedfæstede Begreb.

Ad anden — og mere officiel — Vej ved vi imidlertid, at det Navn, der som Repræsentant for Kongemagten træder stærkest i Forgrunden efter Kongens Død, nemlig Dronningens, er knyttet til samme Sted, idet Trap nævner „ved Udløbet af Borge Aa“, „det velbevarede fredlyste Voldsted *Margrethevold*, hvortil knytter sig Sagn om *Margrethe Sprænghest*“. Sagnene nævnes ikke. Men med denne Meddelelse har vi alligevel indkredset Stedet med et Drag af Sandsynlighed. At der V. f. Saltø findes en ansee-

lig fredlyst Gravhøj, der kaldes „Dronning Margrethes Høj“, kunde tilsyneladende yderligere understrege Omfanget af Margrethe-Navnets Tilknytning til Egnen.

Men her er det dog utvivlsomt den *store* Margrethe, Talen er om.

Sagnet om hendes Forhold til denne Høj har endog i stedlig Overlevering bevaret den faste Form:

Borre Aa, til venstre Skoven
(„Margrethevolden“ er lige indenfor Skovbrynet.)

at Dronningen holdt af at gaa op paa Højen og nyde Udsigten.

Vist er det, at fra Højen, som nu er helt tilgroet, har der været og er et prægtigt Udsyn over det bakkede Land, gennem hvilket Saltø Aa snor sig. Til den ene Side ses Saltø Gaard, som var en af de mange danske Borge, Dronning Margrethe sikrede sig for at have Krammet paa Stormændene; til den anden Side ser man over mod Marvede og ud over det

aaabne Land. Bag sig har man Rappenborg Skov med adskillige Oldtidsminder.

Om dette Margrethenavn er knyttet til den ene eller den anden af de to Dronninger, om der har fundet Tilbagegigtning Sted fra den ene til den anden, maa lades usagt.

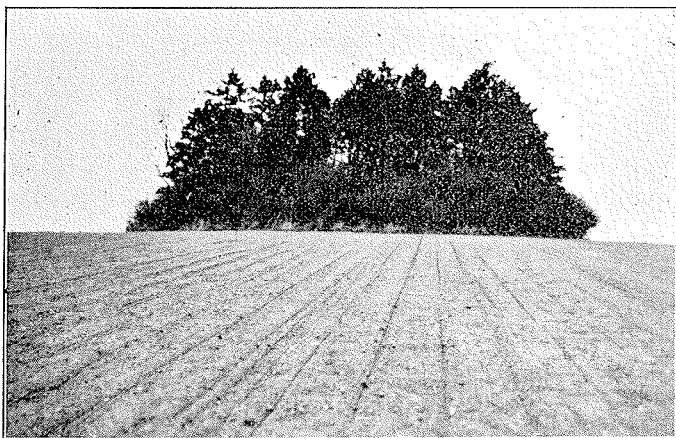
Men *Margrethevolden* maa sikkert kunne beteg-

Margrethevolden (Borrenakke), set fra Syd.

nes som „det faste Punkt“ baade i Fortid og Nutid. I den sidste Udgave af Trap skildres Voldstedet saaledes: „Ved en ca. 10 Meter høj Ringgrav er der ind i Skrænten til Strandengen afskaaret en stejl cirkelrund Borgbanke, hvis jævne Overflade ligger ca. 4 Meter over Gravbunden og er ca. 24 Meter i Diameter. En Del raa Granitsten i Overfladen synes at røbe Fundamenter af et svært Midttaarn. Vest for Voldstedet løber et lavt Jorddige, hvor der skal have staaet et Hus“.

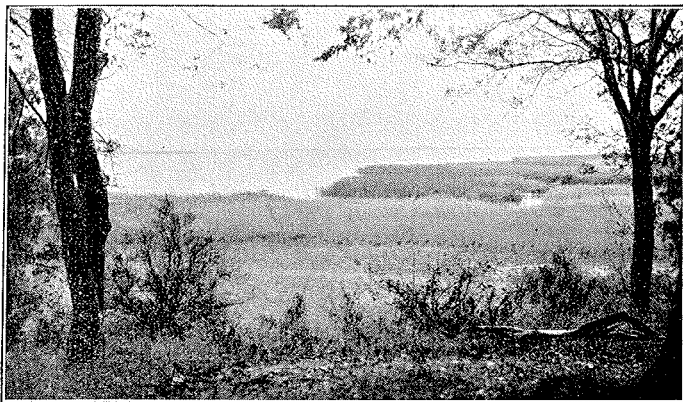
Et Besøg paa Stedet overbeviser en om dets maleriske og interessante Beliggenhed. Tætved Næstved—Karrebæksmindevejen ligger fire anseelige Kæmpehøje, dels en gennemskaaren (Gæstererhøj), dels to uberørte Høje, en femte er af mindre Omfang, alle bevoksede med høje Bøge. Mellem disse Høje gaar en Skovvej, dog stenlagt, gennem den nu stærkt ud-

Margrethehøj V. f. Rappenborg Skov.

tyndede Skov ned til „Margrethevolden“. Vejen er ikke alene stenlagt, men bredere end almindelige Skovveje. Den *kan* være en gammel Færdselsvej, men den har mod Syd næppe nogensinde ført længere end til Borgen og Engen, da Terrænet Syd for Borgen er helt uvejsomt. Vejen har utvivlsomt været den eneste Adgang til Borgen. Derimod fortsættes Vejen (fra Kæmpehøjene) til den *anden* Side, hvad der kunde tyde paa, at den dannede Forbindelsesvej ind i Landet i ældre Tid.

Inde i Saltø Skov (V. f. Landevejen, ca. $\frac{1}{2}$ Km. fra denne) fører en Skovvej ned mod en Spang og et ældre Vad omtrent midtvejs mellem Margrethevolden og Saltø. Saltø Aa eller Borge Aa, som den lejlighedsvis kaldes, har i en Tid, hvor Vandløbene var uregulerede og langsomt vandførende, hvad der har gjort det omgivende Terræn langt vandrigere og derfor mere ufremkommeligt end i Nutiden, saaledes

Udsyn fra „Margrethevolden“.

dannet en virkelig Forhindring i Landskabet. Og hvis et Angreb er kommet Syd fra paa dette Sted, har Stillingen til Forsvar ikke været ringe — vel at mærke, hvis den ikke er blevet omgaaet og taget i Ryggen.

Endnu en Mulighed for fra et andet Udgangspunkt at nærme sig Maalet bød *de gamle Markstrøgs Navne*. I disse er nedfældet Aarhundredernes Viden, Erfaringer og Forestillinger; men ogsaa her er det noget tilfældigt, hvad der er bevaret. En Undersø-

gelse af de ældste Kort og af de gamle Navne i Matriklen af 1688 gav mange Negativer og kun et enkelt, endda *meget* tvivlsomt Positiv.

En Undersøgelse af Omraadet mellem Karrebæk By og Borge Aa bestyrkede den Opfattelse, at ogsaa her har der været Skov langt op i Tiden. Betegnelser som Bulkerød, Halkerød, Vaademoserød, Øxenrød, Laverød, Breinerød fortæller tydeligt nok ved deres Endelser, at her har der fundet Skovrydning Sted. Men ingen Navne hentyder til krigerske Begivenheder. Undersøgelser i de tilstødende Bymarker gav heller intet Resultat.

Kun ved Landsbyen Bistrup, V. f. Skoven, paa et Sted, hvor Aaen i Hovedsagen løber gennem højt Agerland, stødte man paa et Navn, der med nogen Fantasi kunde sættes i Forbindelse med „Krig og Orlog“ — det er Navnet paa den indre Del af Bistrup gamle Bymark, der nævnes som *Strids Vænge*. Og paa den Side af Skoven, der ligger ned mod Næstved, nemlig i den sydlige Del af Stenbæksholm Bymark tæt ved Vejen til Skraverup, laa der et Markstykke, der nævntes *Bødels Agre* (Bødlens Agre?).

Vover man nu den dristige Kombination af de to Navne og ser den i Sammenhæng med de mundtlige Fortællinger og Terrænets hele Karakter samt med den foran omtalte Mulighed for Omgaaelse af Kongs- og Bondehærens Stilling, synes man at skimte et taaget Omrids, ud af hvilket kan drages som en svag Mulighed: at en omgaaende Bevægelse fra Ryger- og Bispehærens Side har ført denne ud mod Vest, saaledes at man fra den Side er kommet over den af Skov og Aa dækkede sjællandske Hær. Men enhver tænksom Læser vil med Forfatteren dele den

Opfattelse, at her er mere Tankespind end begrundet Opfattelse; Grunden er overalt usikker, selv om en Betragtning af *Landskabet* fra Saltø-Siden op mod Bistrup støtter det.

Kun Fund i den Jord, som stadig viser sig i Stand til paa saa mange Maader at afsløre historiske Hemmeligheder, kan give os, hvad vi mangler af Viden.

Hvad siger saa vor skrevne Historie om denne Begivenhed? Ja, Ordene om selve Slaget er grumme faa. De findes nedtegnede i de saakaldte *Aar-bøger**), der førtes rundt om i Klostrene, og som er Urkilderne. Men sammen med disse maa stilles de i senere Tider fremkomne officielle Dokumenter. Thi Striden mellem Konge og Bisp var ikke endt med Bispehærens Sejr ved Næstved. Fyrst Jaromar anrettede ganske vist store Ødelæggelser paa Sjælland og førte sluttelig sin sejrende Hær over til de danske Lande Ø. f. Øresund. Men her fandt den store Blodsudgyder selv sin Skæbne, idet en skaansk Bondkone stak ham ned med sin Kniv „som en Gris“.

Hele det indviklede Forhold, der først og fremmest var et Spørgsmaal om Magt, og som vi ikke her skal beskæftige os med i Enkeltheder, kom for Datidens internationale Domstol, Pavestolen i Rom. — Efter andre Kilder: En Kirkedag i Lyon. Og der førtes en vidtløftig Proces — (en hel Haager-Proces) med lange Indlæg for og imod Bispernes Skyld. Hvad der navnlig er følt som en Krænkelser, er de Sejrendes Forbud mod, at de i Slaget ved Næstved

*) Jeg takker Pastor Severinsen for venlig Vejledning m. H. t. disse Kilder.

faldne Krigere paa Kongemagtens Side blev begravet i indviet Jord, fordi de var faldne i Strid med Kirken. Menigmands Opfattelse af Begivenhederne falder sammen med de indenrigske Magthaveres. Klostrenes Aarbog-Skrivere ser anderledes paa Sagen.

„Jyske Krønike“ betegner Nederlaget som en *Gudsdom over Kongen*. Rydaarbogen (fra Rydkloster ved Flensborg Fjord) fortæller, at der anrettedes *et Blodbad*. Næstvedaarbogen, hvis Forfatter har haft Tingene paa nærmeste Hold, fortæller, at Jærmer indtog Sjælland 5. Paaskedag (d. 8. April) 1259 og at *Bønderne led Nederlag* ved Næstved (den hellige Basilius' Dag) d. 14. Juni om Morgen.

Den langvarige *juridiske Strid* endte først 13 Aar efter Slaget, idet den efter Bisp Niels følgende Førsteminister, Kansleren Niels Jyde, i 1272 rejste til Rom, hvor der afsluttedes et Forlig, saaledes at de to Bisper atter kunde vende tilbage til deres Embeder. Trods dette stod Kongemagten dog som den egentlige Magthaver. Jakob Erlandsen naaede aldrig hjem. Han døde paa Rejsen.

Fra den langvarige Proces skal vi nævne et Indlæg, der er karakteristisk, fordi det er afgivet som et højtideligt Vidnesbyrd af den slesviske Hertug *Erik*, der Side om Side med Fyrst Jaromar førte Bispehæren mod Kongs- og Bondehæren ved Næstved. Det hedder i dette Vidnesbyrd, at Bisp Peder, skønt ufortjent, er falden i Vanry og kommen i Orde blandt Folk, idet det siges at være et Værk af hans Iver, at Vi (Hertug Erik) sammen med Hr. Jærmer, salig Ihukommelse, Ryboernes Fyrste, drevne af stor Nød stillede en Hær op og førte den ind i Roskilde Stift. Hertugen forklarer, at Bispen i stor

Nød dvælede i den yderste Udkant af sit Stift (Rygen) og betoner, at det var hans (Hertugens) Værk, at man førte Bispen tilbage til hans Borg Købmandshavn. Hertugen erklærer Bispen for sagesløs.

Tallet paa de Faldne i Kampen synes ikke at have imponeret Datidens juridiske Skribenter. Tallet er som sagt usikkert. Men i sin største Form findes det — ifølge den bevarede Afskrift — i det Procesindlæg, som den danske Regering lod affatte Aaret efter Begivenheden. Kæremaalet, der føres i Kongens Navn, er forskelligt affattet, eftersom det er rettet mod Erkebisen (Jakob Erlandsen) eller Bispen af Roskilde (Peder Bang):

Mod Erkebisen: „Han har paa Landemodet i Roskilde erklæret, at de, der sammen med Bispen af Roskilde havde *slaaet Mændene af Sjælland ihjel*, havde gjort ret, og for dem skulde der bedes, men paa ingen Maade for dem af Sjælland — skønt disse dog var faldne for deres Land og lovlige Ret — og at de som domfældte (d. e. bandlyste) ej maatte faa kirkelig Jordefærd.“

Mod Bispen: „Han har givet Jærmer, Greverne af Holsten og andre Rigens Avindsmænd Penge af Bispens Landgilde og Levnedsmidler. Han har sammen med den nævnte Jærmer baaret Avindskjold mod Roskilde Stift med væbnet Hær og har slaaet sin egen Almue ned samt bagefter vedkendt sig *det Blodbad, hvis Tal beløber sig til henved 10,000 Mennesker.*“

Næste Gang Tallet viser sig er i et Indlæg under den genopdukkende Strid mellem Konge- og Bispemagt (mellem Erik Menved og Jens Grand). Da henvises der til, at den da standende Strid var blevet bilagt

ved et Koncilium i Lyon, og at Kongen da havde klaget over, at der i Kampen var sket det, at „1800 Bønder og Kongens Mænd paa een Dag var taget af Dage“. Sammenholdt med det forudgaaende nævnte ser det altsaa ud, som begge de højst forskellige Tal er fra samme Kilde.

Endelig — ca. halvtredje Hundrede Aar senere, paa en Tid, da Klostrenes Arkiver endnu maa have været nogenlunde uberørte — udtaler Franciskanermunken Peder Olsøn i Roskilde, at der ved Næstved i 1259 „faldt 3000, dels paa Vendernes, dels paa Kongens Side“.

Senere Historikere har saa tumlet med Tallene, nogle er blevet staaende ved det ene, andre ved et andet. *Tendens* har vel her som allevegne og til alle Tider spillet en Rolle.

Margrethe Sprænghest, hvis Navn da muligvis er knyttet til to Lokalteter (men i hvert Fald til én) i den sydøstlige Del af Sorø Amt, er i de Aar, vi her fortrinsvis har beskæftiget os med, Midtpunktskikkelsen i Kongemagtens og i de sjællandske Bønders Kamp. Hun er i Sandhed en *Margretheskikkelse* i vor Historie. I Ellen Jørgensens og Johanne Skovgaards „Danske Dronninger“ har hun faaet et smukt Eftermæle. Hendes Navn er i Folkemindet blevet overskygget af den *rigtige* Margrethe, vel ogsaa lejlighedsvis blevet forvekslet dermed. Men hun — den pommersk-slaviske Fyrstedatter — er paa Danmarks Trone en helt national Skikkelse. Tilnavnet „Sprænghest“ fortæller os, at hun var en modig Rytterske. Det andet Tilnavn „Sorte Grethe“ fortæller med folkelig Fortrolighed om hendes mørke slaviske Lød og

Haarfarve. Hun hviler i sit Fødeland, Nordtyskland, i Klosterkirken i Doberan ved Rostock. Og Dækpladen paa hendes Sarkofag viser hende i fuld Skikkelse og tilsyneladende med Portrætlighed, et smukt og kraftfuldt Ansigt med levende Øjne, smuk Næse, noget fremstaaende (slaviske) Kindben og en udtryksfuld Mund. En Gang for mange Aar siden stod jeg ved hendes Grav og betoges af den stærke og harmoniske Skikkelse. Hun døde 1282.

— — Vi har ikke kunnet løse Gaaden om Slaget ved Næstved. Men ud af det mangeartede om end sparsomme Stof løfter sig Træk til et barsk og vildt Billede fra Danmarks haarde Middelalder. Dette Billedes stærke Træk midtsamler sig uvilkaarligt om det gamle Voldsted i Borgnakke Skov. Er det rejst som Vagt og Værn ved et af de danske Indvande i en urolig Tid? Er det blevet ødelagt efter Nederlaget ved Næstved? Eller er det blevet rejst den Gang paa dette Sted, fordi det havde vist sig, at her var et svagt Punkt, og har først en senere Tid jævnet det med Jorden? Herpaa kan der vel næppe nogen-sinde gives et Svar.

Men *hvad* der end er sket og *hvorledes* det er sket, saa er de Tildragelser, der rejser Problemet, Vidnesbyrd om en Handling af sjællandsk Almue, en Handling, som vel i første Omgang syntes kun at blive et forsmædeligt Nederlag, men alligevel hurtigt viste sine store Virkninger til Gavn for Folk og Land. Derfor er det en Minderune værd.